

1.5. Оксана ГОРКУША. У тенетах сучасності: методологічний диктат предмету дослідження у наукових пошуках Наталії Гаврілової.

Коли ми звертаємось до наукового доробку Н.С. Гаврілової, то нашу увагу привертає той факт, що всі теми, у яких вона здійснювала наукові пошуки, мали ознаку “сучасності”. Це стосується щонайперше теми її дисертаційного дослідження - “Релігійна свідомість сучасного студентства в контексті світоглядного плюралізму (на матеріалах України)”⁶ та наукової монографії⁷. Безумовно, вибір теми кандидатського дослідження значною мірою і на довгий час детермінує будь-які наукові пошуки та міркування дослідника, який ніби потрапляє у зачароване коло специфічного предметно-методологічного тяжіння. Та сучасність не випадково ознаменувала собою науковий доробок цього молодого релігієзнавця.

Примітно, що й наше сприйняття її постаті також знаменується ознакою “сучасності”, адже “молодий” – це щонайбільше той, хто співчасний сучасності, причетний і доречний сучасності. “Молодий” – той, хто є однолітком сучасних тенденцій, чие усвідомлення світу поставало разом й співголосно тим очікуванням, які формують майбутнє й вкорінені у минулому, але “зараз” (у конкретний плинний відтинок “сучасності”) проявляються в максимальній силі своєї потужності, відповідно внутрішнім атрибутивним характеристикам. “Молодий” – це той, хто щойно ввібрав у себе усе попереднє, але у знятому, відсорбованому варіанті, й за допомогою адекватних сьогоденню фільтрів розпочав процес вибіркового його використання для побудови прийнятних (в сучасності) механізмів пізнання й моделювання дійсності.

Наталія Гаврілова є співчасною сучасності і як людина, і як науковець. Сучасність її як науковця щонайперше проявилась у виборі галузі наук, у якій вона себе прагла реалізувати. Релігієзнавство, як доволі молода (співчасна сучасності) галузь гуманітарного знання людства, має усі ті переваги й проблеми, що: 1) характеризують етап молодості будь-якого явища; 2) постають із сучасних тенденцій у наукових (гуманітарних) пошуках людства.

Щодо першого, можемо відслідкувати, як нещодавне усвідомлення своєї окремішності в результаті природного виділення із сім’ї гуманітарного пізнання людства завдяки тому, що й особливий предмет – релігія – почав усвідомлюватись відокремлено від інших предметів гуманітарного осмислення (суспільства, історії, культури, політики тощо), приводить до посиленого пошуку вітчизняним релігієзнавством власної ідентичності на тлі критичного підходу до батьківських галузей. Частково звідси випливає й спрагле бажання неодмінно подолати будь-яку хуторянську замкнутість вітчизняного

⁶ Гаврілова Н. С. Релігійна свідомість сучасного студентства в контексті світоглядного плюралізму (на матеріалах України) : дис... канд. філос. наук. — К., 2007.

⁷ Современная религиозность. Во что и как верит молодежь Украины. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2010.

релігієзнавства. А тому й не випадковою є зарубіжна зорієнтованість популяризації своєї наукової праці Н.Гавріловою. Співголосність власної молодості і молодості галузі Наталія демонструвала тією щирою відкритістю широкому світу (зокрема й науковому) й бажанням прописатися не лише у вимірах вітчизняних, а швидше – міжнародних, що відобразилась у активній її участі у великій кількості зарубіжних наукових конференцій, заходів, програм. Вона володіла англійською та російською мовами, постійно була готова навчатися новому та сприймати світ широко розплющеними очима, щоразу миттєво відгукуючись на заклики до спілкування. Можна сказати, що в її житті ретельно запакований релігієзнавчий вітчизняний багаж завжди перебував під рукою в постійних подорожах для його оприлюднення.

Щодо другого, то сучасні тенденції у наукових (гуманітарних) пошуках людства, сформовані в ситуації постсцієнтизму, постсекуляризму, на зламі раціоналізму й позитивізму, під тиском прагмативізму й утилітаризму щонайбільше впливають на вибір предмету та методології дослідження. Релігієзнавство є такою галуззю гуманітарного пізнання людства, яка, не пориваючи свої генетичні зв'язки із сцієнтизмом чи позитивізмом, може стати в нагоді постсекуляризму. Тож на перетині цих пізнавальних настанов та світоглядних тенденцій сучасні релігієзнавчі дослідження видаються актуальними. Та особливим шармом актуальності володіє такий предмет релігієзнавчого дослідження, який можна безпосередньо вловити протягом його становлення, формування, в моменти прояву. З іншого ж боку, й співголосність самій сучасності предмету дослідження безумовно посилює його актуальність, бо ж запускає прогностичний механізм наукових пошуків.

Звідси зрозуміло, чому наукова тема, вибрана Н.Гавріловою для дисертаційного кандидатського дослідження, приречена на актуальність у сучасному релігієзнавстві. Де можна відзнайти більшу співчасність сучасності, ніж у свідомості сучасного студентства? Звернемо увагу, що мова йде про свідомість тієї частини молоді, яка інтенсивно насичується знанням попередньо здобутого людством через систему вищої освіти – інтелектуальними вершками людської культури, які стають, завдяки цьому, матеріалом для вибіркового моделювання майбутнього. То ж якщо десь і можна вловити реальні тенденції щодо формування майбутнього, то щонайперше у свідомості студентства.

І в особливий спосіб це стосується тенденцій у релігійній сфері. Релігійна свідомість сучасного студентства щонайбільше насичена тими релігійними ідеями, уявленнями й переконаннями, що є причетними (доречними й запитаними) сучасності. Всотавши крізь фільтри теперішніх запитунів та очікувань традиційну релігійність, релігійна свідомість сучасного студентства постає репрезентантом як цих запитунів і очікувань, так і тих релігійних уявлень, вірувань й переконань, що, з одного боку, є поширеними у середовищі формування цієї свідомості, а з іншого - є достатньо переконливими й відповідними (несуперечливими) усій сітці сучасних світоглядних уявлень.

Як про те говорить у своїй дисертації сама Н.Гаврілова, “будучи результатом взаємодії вихідної батьківської релігійної культури, секуляризованої світської освіти та оточення, що визначає життєвий світ і світобачення молодого людини, релігійна свідомість студентства постає як певна сукупність переважно неструктурованих сакралізованих знань про природне і соціальне довкілля, світ та його надприродну основу, що виявляє себе фрагментарною релігійною вірою, синкретичними релігійними переконаннями та ситуативним релігійним досвідом”⁸. У цьому визначенні фіксується “молодість” (співчасність сучасності) предмету дослідження – його різноджерельність, різноспрямованість, багатшаровість, неструктурованість, незбалансованість. Очевидно, що це свідомість самого процесу усвідомлення студентством своєї релігійності. Це - процесуальна свідомість, яка супроводжує сучасність. То ж про неї і не можна говорити як про щось довершене, постале, стабільне, сформоване, збалансоване. І Н.Гаврілова наголошує, що “релігійна свідомість студентства, як концептуальне ядро його світогляду, піддається суттєвим трансформаціям, спричиненим ситуацією релігійного постмодерну, а відтак характеризується неоднорідністю, нестійкістю, амбівалентністю, еkleктичністю, синкретичністю, постановням нових видів релігійності”⁹. Цим вона вказує, що молодість, як співчасність сучасності, притаманна не лише предмету дослідження, але й контексту його постановня.

А ми помітимо, що молодість, з усіма її суперечностями й проблемами, притаманна також й способу його пізнання. Адже сучасні релігієзнавчі дослідження часто видаються проблемними та сумнівними з позицій різних світоглядних настанов. Їхня наукова чи релігійна легітимність іноді потребує додаткового обґрунтування. Дійсність предмету чи адекватність висновків - вдалого витлумачення. Та й відсутність якоїсь спеціальної єдиної чітко прописаної й загально визнаної усіма релігієзнавцями методології проковує закиди у бік сучасного вітчизняного релігієзнавства щодо його недоречності як окремої цілісної галузі пізнання. Адже ж релігію (релігійні феномени) можуть досліджувати різні гуманітарні науки (у широкому сенсі й діапазоні: від філософії й культурології до соціології, психології, менеджментології). Не будемо тут вдаватися до апологетичних щодо релігієзнавства міркувань, вчергове повторюючи, що дослідити повноцінно будь-який релігійний феномен неможливо з точки зору якоїсь окремої гуманітарної науки, крім релігієзнавства, адже в такому дослідженні випадатимуть специфічні “релігійні” ознаки предмету, що проковуватиме і його однобічне висвітлення. Перевагу системно-комплексного підходу до цілісного вивчення релігії, притаманного вітчизняному академічному релігієзнавству, давно обґрунтував

⁸ Гаврілова Наталія Сергіївна. Релігійна свідомість сучасного студентства в контексті світоглядного плюралізму (на матеріалах України) : дис... канд. філос. наук: 09.00.11.. — К., 2007.

⁹ Там само.

проф. А.Колодний¹⁰, і ця теза вважається класичною, а відповідна методологічна настанова – базовою для вітчизняного академічного релігієзнавства.

То ж саме у руслі вітчизняної класичної академічної традиції Н.Гаврілова не залишається у рамках якоїсь галузевої методології. Крім того, цьому сприяють і загальні сучасні тенденції у наукових пошуках взагалі (популярність міждисциплінарних досліджень, ефективність міжгалузевих напрямків пізнання) та її фахова підготовка: від історика, через глибоке зацікавлення соціологією і до кандидата філософських наук. Її кандидатське релігієзнавче дослідження здійснюється на межі різних галузей релігієзнавчої науки: філософії релігії, психології релігії та соціології релігії. Така міжгалузевість й відповідна поліметодологічність у дослідженні Н.Гаврілової зумовлена як методологічними настановами самої галузі (релігієзнавства), так і специфікою предмету. У наступному ж, на що безумовно мала визначний вплив дисертаційна кандидатська робота, вона активно працює і в руслі педагогіки та освіти¹¹, і в руслі етики¹² та аксіології¹³, і в руслі політології¹⁴ та правології, приділяючи також увагу особливостям сучасного функціонування релігії¹⁵ зокрема в українському контексті¹⁶, та, безумовно, продовжуючи

¹⁰ Див. напр.: Колодний А. Предмет релігієзнавства як гуманітарної науки // Дисциплінарне релігієзнавство. Колективна монографія. – К., 2009. – С. 4-8.; Колодний А. Релігієзнавство в його дисциплінарних виявах // Там само. – С. 17-25.

¹¹ Гаврілова Н., Филипович Л. Релігієзнавча освіта в контексті засобів формування міжконфесійної злагоди // Практичне релігієзнавство. Колективна монографія. За редакцією професорів А.Колодного і Л.Филипович. – К., 2012.- С.113-122.; Гаврілова Н. Освіта в контексті міжконфесійного діалогу релігій // Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу. – К., 2010.– С.117-127.; Gavrilova. N., Fylypovych L. Religious Education in Ukraine //The Routledge International Handbook of Religious Education. Edited by Derek H. Davis and Elena Miroschnikova. - London-New York, 2012. – P. 361-366.; Гаврілова Н.С. Релігійна освіта в Україні: стан і перспективи // Філософія. Педагогіка. Суспільство: Зб.наук.праць. - Рівне, 2012. - С.360-373 (у співавторстві з Филипович Л.О.).

¹² Гаврілова Н. Конститування етикології релігії // Дисциплінарне релігієзнавство. - С. 100-107.; Гаврілова Н. Релігія – морально функціонуючий феномен // Практичне релігієзнавство. - С.52-60.

¹³ Гаврілова Н. Ціннісна природа релігії, її значимість для особи, спільнот і соціуму //Практичне релігієзнавство...- С.46-52.

¹⁴ Гаврілова Н. Ризики використання релігії в політичному просторі України, <http://www.rzyuk.in.ua>, 21 березня 2012 р.; Гаврілова Н. Релігійний фактор в політичному житті сучасної України // <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/>, 24 вересня 2012 р.; Гаврілова Н.С. Політична культура і місце Церкви в нових суспільних викликах // http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2012/10/blog-post_27.html, 27 жовтня 2012р.

¹⁵ Гаврілова Н. Масова християнськість українців у її виявах і перспективі // Релігійні процеси в перспективі їх виявів. – К., 2012. – С. 153-161.

аналізувати молодіжну релігійну свідомість¹⁷. Адже “з’ясування особливостей релігійної свідомості сучасного українського студентства та новітніх тенденцій її змін і розвитку в проекції індивідуального й суспільного буття за умов світоглядного плюралізму”¹⁸ необхідно постачають її знанням і того, які процеси, інспіровані релігійним чинником, відбуваються в етичній чи політичній сферах суспільного буття, та яким чином усе це може бути скориговано, відслідковано чи зумовлено педагогікою й освітою або ж врегульоване правом. Дослідження, що є сучасним, приречене на актуальність й відкритість як у методологічному, так і результативному ракурсі.

Та слід сказати, що і вибір теми дисертаційного дослідження, і його сучасна зорієнтованість, методологічна пластичність, багатогранність висвітлення чи щонайширша перспективність в продовженні, оприлюдненні та застосуванні результатів зумовлені сферою інтересів та життєвим кредо наукового керівника Н.Гаврілової – професора Людмили Филипович. Саме вона протягом останніх десятиліть займається сучасним виміром функціонування релігії: тими трансформаційними процесами, що в ній відбуваються безпосередньо зараз¹⁹, постанням неорелігій²⁰, особливістю

---

¹⁶ Гаврілова Н. Східні релігії в умовах українського культурно-цивілізаційного простору // Міжконфесійні відносини поліконфесійної України. – К., 2011. – С.241-248.; Gavrilova. N. Religious practices as a Result of Post-Socialist Path of development of Ukraine in the Socio-Cultural Sphere: Case Study of the Orthodox Youth // <http://www.changing-europe.org/download/CESS2012/gavrilova.pdf>

¹⁷ Гаврілова Н. Релігійні пошуки молоді України // Україна релігійна: Прогнози релігійних процесів України. – К., 2008. – С.90-109.; Гаврілова Н. Молодіжна релігійна свідомість в контексті соціокультурних змін ХХІ століття// Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України. Колективна монографія. – К., 2009. - С.138-145.; Гаврілова Н. Основные тенденции религиозных поисков молодежи Украины // Материалы докладов XV Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов» / Отв. ред. И.А. Алешковский, П.Н. Костылев, А.И. Андреев. [Электронный ресурс] — М.: Издательство МГУ; СП МЫСЛЬ, 2008. // http://lomonosov-msu.ru/2008/19_30.pdf -С.7-8

¹⁸ Гаврілова Наталія Сергіївна. Релігійна свідомість сучасного студентства в контексті світоглядного плюралізму (на матеріалах України): дис... канд. філос. наук: 09.00.11 / Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. — К., 2007. — 192 с.

¹⁹ Филипович Л. Католицька концепція міжрелігійного діалогу: зміна акцентів // Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу. - С.164-172.; Филипович Л. Американізація релігійного життя у світі як прояв трансформаційних процесів глобалізованого світу // Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу. - С.282-295.

²⁰ Филипович Л. Природа нових релігій і перспективи конфесійного багатоманіття // Конфесіологія релігії... - С.183-199.; Филипович Л. Прогнози неорелігійних процесів в Україні // Україна релігійна: Прогнози релігійних процесів України. – С.229-239.; Филипович Л. Неорелігійний процес України як

поширення східних релігій в нетрадиційному їм контексті, співвідношенням етнічного²¹, глобального, мультикультурального²², фундаментального²³, інформаційного²⁴ та інших вимірів чи каталізаторів у сучасному житті релігійних спільнот, особливо на міжнародному рівні²⁵. Долаючи методологічну й інформаційну замкнутість вітчизняного релігієзнавства, Л.Филипович не лише стимулює розгортання наукових пошуків молодих релігієзнавців в найбільш актуальній сфері – в сучасності, але й орієнтує їх на міжнародний рівень через популяризацію здобутків вітчизняного релігієзнавства зокрема й у зарубіжних наукових колах. Останнє спричиняє необхідність формулювати тему так, щоб вона була цікавою з точки зору різних сучасних галузей гуманітарного пізнання та зрозумілою й запитаною і за межами українського академічного релігієзнавства. І співзвучно сучасним характеристикам предмету дослідження, його контексту і відповідних методологічних програм, вона навчає своїх учнів знаходити такі універсальні індикатори і маркери, які б були прийнятними і визнаними на рівні міжнародної наукової спільноти, спиратися на популярні ефективні методи і процедури. Усе це й дає можливість зробити релігієзнавче дослідження сучасним – запитаним, цікавим і зрозумілим, придатним і для перекладу універсальною сучасною мовою науки, і для популяризації широкому загалу.

Крім іншого, дослідницький підхід Н.Гаврілової не може бути монометодологічним, зокрема й через специфічні ознаки самого предмету

відображення світових закономірностей розвитку релігії // Міжконфесійні відносини поліконфесійної України.- С.226-241.; Филипович Л. Неорелігійні процеси в контексті світового релігійного розвитку // Релігійні процеси в перспективі їх виявів. - С.91-105.

²¹ Филипович Л. Етнорелігійні стереотипи та їх функціонування в українському суспільстві // Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України. - С.160-166.; Филипович Л. Етнічні релігії у їх сутності і різноманітті // Конфесіологія релігії. - С.61-71.; Филипович Л. Етнологія релігії як галузь релігієзнавства // Дисциплінарне релігієзнавство.- С.120-126.; Филипович Л. Етнорелігійна ідентичність: визначення і збереження // Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу. - С.228-237.; Филипович Л. Функціональна природа етнорелігійних стереотипів на українських теренах // Релігійні процеси в перспективі їх виявів. – С.133-140.

²² Филипович Л. Традиційні Церкви України в системі міжнародного міжрелігійного діалогу // Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України. - С.117.-131.

²³ Филипович Л. Фундаменталізація релігії як основа її самозбереження // Релігійні процеси в перспективі їх виявів. - С.224-236.

²⁴ Филипович Л. Громадська думка щодо релігійних феноменів і шляхи її коригування // Практичне релігієзнавство. - С.60-86.

²⁵ Филипович Л. Міжнародне міжконфесійне спілкування в його формах та інституціях // Практичне релігієзнавство. - С.140-153.; Филипович Л. Міжнародний досвід міжрелігійного діалогу // Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу.- С.153-164.

дослідження, до яких належить і його сучасність. Релігійну свідомість сучасної студентської молоді неможливо віднайти ні в архівних історичних документах, ні у включеному спостереженні за процесом навчання (релігійного чи світського) чи здійснення релігійної діяльності, ні в аналізі методичної навчальної літератури, ні в богословських чи філософських міркуваннях, ні у віроповчальних настановах різних конфесій чи їхніх доктринальних документах. Більше того, ми переконані, що її неможливо віднайти й у результатах відповідних соціологічних опитувань. Змоделювати таку можна лише збираючи, систематизовуючи, взаємоузгоджуючи й послідовно зв'язуючи у деяку умовну структуровану цілісність результати усіх вищевказаних аналізів. Але навіть й тоді ми не зможемо сказати, що остаточно дослідили, зафіксували й теоретично змоделювали релігійну свідомість сучасного студентства, бо найхарактернішою особливістю сучасності (властивістю, що уділяється і всім співчасним й причетним сучасності предметам) є її схильність до трансформацій. Однак в такій моделі можуть бути досить вдало промальовані головні тенденції, вловлені характерні особливості. Та вона потребуватиме постійної критичної перевірки і звірювання з новими емпіричними даними для корекції й уточнення відповідності її елементів тим, що могли зазнати трансформацій в дійсності.

Одним із головних критеріїв науковості сучасних релігієзнавчих досліджень здебільшого вважається їх опертя на емпіричний базис. Це забезпечує, принаймні, від фальсифікацій самого предмету дослідження, певні параметри якого фіксуються емпіричним чином. Саме тому таким попитом користуються й соціологічні опитування. Не будемо вдаватися до розлогих нагадувань про те, наскільки залежать результати таких прикладних соціологічних опитувань від професійно складеного опитувальника, адекватно підбраного контексту, репрезентативної групи опитуваних, врахування їхніх найрізноманітніших (зокрема й вікових та станових) характеристик, повноцінності вибірки, від точності дотримання цілої низки необхідних процедур, вдалості використання певного методу підрахунку. Очевидно, що неспеціаліст (в соціології) не може здійснити повноцінного соціологічного опитування. Але, що важливіше – нефахівець у галузі релігієзнавства неспроможний провести якісного релігієзнавчо-соціологічного опитування. Більше того, нефахівець у галузі релігієзнавства неспроможний дати адекватну інтерпретацію отриманих в ході такого прикладного релігієзнавчо-соціологічного опитування результатів. Якщо за подібну справу береться не фахівець з науково-релігієзнавчого середовища, який змушений дотримуватися принципів об'єктивності, науковості й світоглядної незаангажованості, - збільшується ймовірність фальсифікації результатів на етапі їх витлумачення. Використання з маніпулятивною метою даних соціологічних досліджень сьогодні є популярною справою, адже цілком узгоджується із утилітарно-прагматичними тенденціями. Ось чому викликає повагу не лише результативність соціологічних опитувань, але й стриманість у висновках за їхніми даними. Це часто є свідченням фахової поміркованості.

З іншого ж боку, коректна інтерпретація фахівцем-релігієзнавцем результатів вдало проведеного соціологічного опитування забезпечує унікальними й значеннєво-місткими даними для наступного підтвердження чи спростування раніше встановлених тенденцій у релігійній сфері. На підставі проведеного Н.Гавріловою соціологічного опитування, включених спостережень, інтерв'ювань, узагальнення й аналізу отриманих даних нею було визначено, що зміст релігійної свідомості студента самовільно ним формується і декларується як результат самовизначення. Дослідниця продемонструвала, що сучасна молодіжна релігійна свідомість “знаходиться в динамічному русі поступового прагматичного засвоєння певних знань про релігію”. Вона не позбавлена змістовних суперечностей чи напруги між різноспрямованим прагненнями: “між відданістю традиції і бажанням новизни й модернізації релігійного життя”. Більше того, як було встановлено в ході дослідження Н.Гавріловою, для сучасного українського студентства наявність конфесійно визначеного релігійного світогляду для ідентифікації себе як віруючої людини є неістотною. Усе це, без сумніву, дає нам можливість зрозуміти багато провідних сучасних тенденцій у релігійній сфері. Зокрема Наталя Гаврілова називає такі тенденції розвитку релігійної свідомості студентства: 1) розмивання, пантеїзація чи антропоморфізація ідеї Бога; 2) довільно-вибірковий підхід у сприйнятті молоддю віровчення, зорієнтоване на сприйняття системи певних життєво-моральних норм; 3) змістовну еkleктичність; 4) сумніви в єдиноістинності однієї (обраної) релігійної парадигми; 5) заміщення спільнотної релігійної свідомості особистісною; 6) формування нових типів релігійності; 7) періодична зміна віросповідань, а подекуди й участь однієї людини у діяльності кількох релігійних організацій.

Ці й наступні результати дисертаційного кандидатського дослідження Наталі Гаврілової зумовили її майбутню наукову роботу, накреслили ті напрямки, у яких вона продовжувала свої релігієзнавчі пошуки, визначили методологічні програми, якими вона просувалась. Отже, ми простежили як конкретний предмет дослідження диктує методологічні особливості, а відтак великою мірою визначає й результат та майбутні перспективи пізнання в цій галузі.

Є одна незмінна характеристика сучасності – вона здійснюється безпосередньо зараз. Безпосереднє здійснення зараз предмету дослідження робить таке безумовно актуальним, відкритим для уточнень, верифікацій, виправлень, поліметодологічним, полізначимим. Водночас тенета сучасності не дають можливості зупинитися у своїх пошуках ні досліднику, ні конкретній дослідницькій проблемі, ні галузі, вимагають постійного оновлення механізмів пізнання й способів витлумачення отриманого знання. Але будь-що сучасне ґрунтується на попередньому та визначає майбутнє. Так і належність до вітчизняного академічного релігієзнавства та опертя на його фундаментальні методологічні настанови й теоретичні припущення зумовили у науковому доробку Н.Гаврілової своєрідне прочитання сучасності. У цьому прочитанні сучасність певною мірою долає чи переростає традицію, водночас на неї й

спираючись, але в особливий індивідуалізований спосіб. Предмет дослідження, який зараз проявляється на емпіричному рівні, з одного боку - стимулює до швидкого реагування й пошуків ефективних засобів для його миттєвого схоплення й опису, з іншого ж – вимагає зректися усталених стереотипів, але й, через свою новизну (а отже – й незвичність), потребує й традиційних засобів фіксації. Усе це безумовно впливає і на вибір пріоритетних наукових тем та провідних методологій, і на особистий життєвий шлях та характер дослідника.

З іншого ж боку і ті особливі умови, у яких опинилась сьогодні наша галузь (релігієзнавство) можуть перестати видаватися трагічними у випадку вдалої пристосовності конкретних окремих досліджень до сучасних прагматично-утилітарних запитів. Але для цього вони щонайперше повинні бути сучасними у своїй предметній зосередженості, актуальними у своїй змістовній запитаності, адекватними у методологічній розгорнутості й ефективними у прогнозо-моделювальній перспективності.

1.6. *Михаил ЧЕРЕНКОВ. Образование, религиозность и смысл: христианские перспективы изнутри кризиса.*

Вспоминая дискуссии с религиоведом и другом Натальей Гавриловой, я решил собрать под одним названием три кратких и совершенно разных текста – разных по жанру, времени и цели написания. Мне кажется, что именно в связи *образования-религиозности-смысла* Наталья жила и мыслила. По крайней мере, опыт нашего общения свидетельствует в пользу этой версии. Мы с ней неоднократно говорили о тройном кризисе - образования, традиционной религиозности и предельных смыслов. В память о тех разговорах хочу еще раз сказать об этой кризисной триаде (к величайшему сожалению, на сей раз в режиме монолога), и при этом предложить возможные христианские ответы.

Кризис образования. Слово кризис очень хорошо характеризует не только способ бытия человека в мире, но и способ бытия самого мира. Мы так свыклись с этим словом, что теперь не понятно, можно ли жить без кризиса, вне кризиса, по ту сторону кризиса. Финансово-экономический кризис 2008 года оставил так много последствий, что не совсем ясно, закончился ли он. Можно назвать наше время кризисным, можно посткризисным, можно предкризисным, все это будет верным, и везде будет одно и то же слово, слово-символ, слово-предупреждение.

Кризис вынуждает нас задавать крайние, предельные вопросы вроде «быть или не быть?», причем если и возможно «быть», то это предполагает «быть другим», чем доньше.